

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING STRATEGIK YO'NALISHLARI

Oyatullo Abdulaxatov Baxtiyorjon o'g'li

Qo'qon Universiteti Andijon filiali

Iqtisodiyot yo'nalishi talabasi

oyatulloabdulaxatov80@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20022694>

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy iqtisodiy transformatsiyalar davrida raqamli texnologiyalarning kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'sirini tizimli tahlil qilishga bag'ishlangan. Raqamli iqtisodiyot nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarini avtomatlashtirish, balki biznes modellarini tubdan yangilash, bozorga kirish to'siqlarini kamaytirish va global raqobatbardoshlikni oshirish uchun yangi ufqlar ochmoqda. Tadqiqotning dolzarbligi bugungi kunda kichik biznes subyektlarining an'anaviy faoliyat yuritish usullaridan raqamli platformalar, elektron tijorat va ma'lumotlar tahliliga asoslangan innovatsion modellarga o'tish zarurati bilan belgilanadi. Maqolada raqamli transformatsiyaning kichik biznes uchun taqdim etayotgan imkoniyatlari, jumladan, tranzaksiya xarajatlarini pasaytirish, mijozlar bilan aloqalarni (CRM) optimallashtirish va logistika zanjirlarini samarali boshqarish masalalari batafsil yoritilgan. Shuningdek, tadqiqot davomida kichik korxonalar raqamlashtirish jarayonida duch kelayotgan asosiy to'siqlar — kadrlar yetishmovchiligi, kiberxavfsizlik masalalari, raqamli infratuzilmaning yetarli emasligi va moliyaviy resurslarning cheklanganligi kabi muammolar ilmiy jihatdan o'rganilgan. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil va statistik ma'lumotlarni interpretatsiya qilish usullaridan foydalanilgan. Maqolada xalqaro tajriba, xususan, rivojlangan mamlakatlarning kichik biznesni raqamlashtirish bo'yicha davlat dasturlari va rag'batlantirish mexanizmlari O'zbekiston iqtisodiyoti kontekstida tahlil qilingan. Raqamli ekotizimlarning (marketpleyslar, bulutli texnologiyalar, raqamli marketing) kichik korxonalar rentabelligiga ta'siri bo'yicha empirik xulosalar keltirilgan. Annotatsiyaning yakuniy qismida kichik biznes subyektlarini raqamlashtirishni jadallashtirishga qaratilgan amaliy taklif va tavsiyalar majmuasi ishlab chiqilgan. Bu takliflar soliq imtiyozlari, raqamli savodxonlikni oshirish dasturlari va davlat-xususiy sheriklik loyihalarini qamrab oladi. Maqola iqtisodiyot yo'nalishidagi tadqiqotchilar, tadbirkorlar, davlat boshqaruvi organlari xodimlari va raqamli iqtisodiyot masalalari bilan qiziquvchi keng kitobxonlar ommasiga uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Mazkur izlanish natijalari kichik biznesning milliy iqtisodiyotdagi ulushini oshirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Raqamli iqtisodiyot, kichik biznes, tadbirkorlik, elektron tijorat, innovatsiya, raqamli transformatsiya, bulutli texnologiyalar, blokcheyn, kiberxavfsizlik, raqobatbardoshlik.

Kirish

Yigirma birinchi asrning uchinchi o'n yilligiga kelib, "Raqamli iqtisodiyot" tushunchasi shunchaki nazariy termin emas, balki global xo'jalik yuritishning asosiy paradigmasiga aylandi. Axborot texnologiyalarining jadal taraqqiyoti an'anaviy bozor mexanizmlarini tubdan o'zgartirib, iqtisodiy faoliyatning barcha darajalarida transformatsiya jarayonlarini boshlab berdi. Bu jarayonda har qanday milliy iqtisodiyotning tayanchi hisoblangan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari eng sezgir va ayni paytda eng katta imkoniyatlarga ega bo'lgan

bo'g'in sifatida namoyon bo'lmoqda. Kichik biznes subyektlari o'zining moslashuvchanligi va tezkor qaror qabul qilish xususiyati bilan raqamli muhitga integratsiyalashishda yirik korporatsiyalarga nisbatan ustunliklarga ega. Biroq, raqamli transformatsiya faqatgina kompyuter texnikasidan foydalanish yoki internetga ulanishni emas, balki biznes jarayonlarini qayta loyihalash, ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv (Data-driven management) va mijozlar bilan muloqotning mutlaqo yangi formatlarini joriy etishni talab qiladi. O'zbekiston sharoitida ham "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi doirasida tadbirkorlikni raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. Mazkur kirish qismida shuni ta'kidlash joizki, raqamli iqtisodiyot kichik biznes uchun "teng imkoniyatlar maydoni"ni yaratadi. Ilgari faqat yirik kompaniyalargina ega bo'lgan global bozorlarga chiqish, maqsadli reklama (targeting) va murakkab logistika yechimlari bugun oddiy mobil ilovalar va platformalar orqali kichik tadbirkorlar uchun ham ochiqdir. Ammo bu imkoniyatlar bilan bir qatorda, raqamli savodxonlikning pastligi, texnologik qaramlik va kiberxavfsizlik kabi jiddiy chaqiriqlar ham vujudga kelmoqda. Ushbu tadqiqotning maqsadi — raqamli iqtisodiyot elementlarining kichik biznes rivojidagi rolini aniqlash, mavjud to'siqlarni tahlil qilish va tadbirkorlik subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Raqamli transformatsiya sharoitida kichik biznesning barqaror rivojlanishi nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki yangi "raqamli ish o'rinlari" yaratish va aholi farovonligini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Raqamli iqtisodiyot va uning tadbirkorlikka ta'siri xalqaro hamda mahalliy iqtisodchilar tomonidan keng o'rganilgan. "Raqamli iqtisodiyot" atamasini ilk bor 1995-yilda Nikolas Negroponte va Don Tapskott o'z asarlarida asoslab berishgan. Tapskott o'zining "The Digital Economy" kitobida tarmoqli ulanishlar biznes samaradorligini multiplikativ tarzda oshirishini ta'kidlaydi. G'arb iqtisodchilari, xususan, Erik Brinjolfsson va Endryu Makafi "Ikkinchi mashina davri" asarida raqamli texnologiyalar mehnat unumdorligini oshirishda "eksponensial o'sish"ni ta'minlashini kichik biznes misolida isbotlaganlar. Shuningdek, **M. Porter**ning raqobatdoshlik nazariyasi bugungi kunda raqamli platformalar kontekstida qayta ko'rib chiqilmoqda. Uning fikricha, axborot texnologiyalari qiymat zanjirini (value chain) optimallashtirish orqali kichik korxonalariga xarajatlarni kamaytirishda katta ustunlik beradi. Rossiyalik olimlar, jumladan, A. Keshelava va V. Pantin raqamli iqtisodiyotni "ekotizimlar to'plami" sifatida tavsiflab, unda kichik biznesning roli aynan innovatsiyalarni yetkazib beruvchi bo'g'in ekanligiga e'tibor qaratishgan. Mahalliy olimlarimizdan S.S. G'ulomov, M.M. Saidov va T.Sh. Shodiyevlar o'z tadqiqotlarida O'zbekistonda raqamli infratuzilmani rivojlantirish va tadbirkorlikni axborotlashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy jihatlarini tahlil qilishgan. Shunga qaramay, rivojlanayotgan bozorlar sharoitida kichik biznes subyektlarining raqamli moslashuvchanlik darajasi (digital agility) va ularni rag'batlantirishning spesifik mexanizmlari bo'yicha hali ham nazariy bo'shliqlar mavjud bo'lib, mazkur maqola ushbu yo'nalishdagi izlanishlarni boyitishga intiladi.

Asosiy qism

Elektron tijorat va marketpleyslar: Kichik biznes uchun yangi savdo kanallari

Raqamli transformatsiyaning kichik biznesga eng katta ta'siri savdo mexanizmlarida namoyon bo'lmoqda. An'anaviy savdo do'konlari o'rnini elektron tijorat platformalari

(Amazon, Alibaba, Uzum, Wildberries) egallamoqda. Kichik tadbirkor uchun o'z shaxsiy do'konini ochishdan ko'ra, tayyor raqamli infratuzilmaga (marketpleysga) ulanish iqtisodiy jihatdan ancha samaralidir. Bu birinchi navbatda ijara, saqlash va logistika xarajatlarini (OpEx) sezilarli darajada kamaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, marketpleyslar orqali savdo qiluvchi kichik biznes subyektlarining mijozlar qamrovi an'anaviy savdoga nisbatan 15-20 baravar kengroqdir. Raqamli marketing (SMM, SEO) vositalari esa tadbirkorga o'z mahsulotini aniq maqsadli auditoriyaga yetkazish imkonini beradi, bu esa reklama budjetining samaradorligini oshiradi.

Biznes jarayonlarini avtomatlashtirish va bulutli yechimlar

Ikkinchi muhim yo'nalish — bu korxonalar ichki boshqaruvini raqamlashtirishdir. Ilgari murakkab ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari faqat yirik zavodlar uchun mavjud bo'lgan bo'lsa, bugun bulutli texnologiyalar (SaaS - Software as a Service) yordamida kichik korxonalar ham bu imkoniyatdan foydalanmoqda. Buxgalteriya hisobi, ombor qoldig'i nazorati, kadrlar boshqaruvi va mijozlar bazasi bilan ishlash (CRM) jarayonlari to'liq avtomatlashtirilmoqda. Bu nafaqat "inson omili" tufayli yuzaga keladigan xatolarni kamaytiradi, balki biznes egasiga real vaqt rejimida (online) o'z korxonasi holatini monitoring qilish imkonini beradi. Ma'lumotlar tahlili (Big Data) yordamida tadbirkor qaysi mahsulot ko'proq sotilayotgani, mijozlarning xohish-istaklari qanday o'zgarayotganini aniqlab, o'z strategiyasini moslashtira oladi.

Raqamli iqtisodiyotda kichik biznesning institutsional va moliyaviy barqarorligi

Raqamli iqtisodiyot kichik biznesni moliyalashtirish usullarini ham o'zgartirmoqda. Fintech (moliyaviy texnologiyalar) sohasining rivojlanishi kichik tadbirkorlarga an'anaviy bank kreditlaridan tashqari muqobil manbalarga yo'l ochdi. Kraudfanding platformalari, raqamli faktoring va onlayn mikrokreditlash tizimlari orqali aylanma mablag'larni to'ldirish tezlashdi. Davlat organlari bilan munosabatlar (G2B - Government to Business) ham raqamli formatga o'tishi — elektron litsenziyalash, soliq hisobotlarini onlayn topshirish va davlat xaridlari platformalarida ishtirok etish — korrupsion omillarni kamaytirib, byurokratik to'siqlarni olib tashlamoqda. Biroq, bu darajaga yetish uchun tadbirkordan nafaqat texnik jihozlanish, balki yuqori darajadagi raqamli madaniyat va xavfsizlik choralari rioya qilish talab etiladi.

Natijalar va ularning kengaytirilgan tahlili

Olib borilgan tadqiqotlar va empirik o'rganishlar natijasida aniqlanishicha, raqamli transformatsiya jarayonlari kichik biznes subyektlarining nafaqat moliyaviy barqarorligiga, balki ularning bozor strukturasi va operatsion moslashuvchanligiga ham tubdan ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Toshkent va Farg'ona viloyatlarida faoliyat yuritayotgan 50 ta kichik korxonalar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomalar va statistik ma'lumotlar tahlili bir qator muhim qonuniyatlarni yuzaga chiqardi. Birinchidan, raqamli texnologiyalar yordamida xarajatlarning keskin optimallasuvi kuzatildi. Bulutli texnologiyalar (SaaS - Software as a Service) va masofaviy ish formatini o'z faoliyatiga tatbiq etgan korxonalarda an'anaviy boshqaruv usullaridan voz kechilishi natijasida ma'muriy xarajatlar va bino ijara to'lovlari o'rtacha 28 foizga qisqargan. Bu tejamkorlik kichik biznes subyektlariga bo'shagan mablag'larni ishlab chiqarishni kengaytirish yoki xizmat ko'rsatish sifatini oshirishga yo'naltirish imkonini bermoqda. Ikkinchidan, raqamli vositalarning mijozlar bazasini kengaytirishdagi samaradorligi yuqori ekanligi isbotlandi. Tadqiqotda ishtirok etgan tadbirkorlarning 72 foizi

zamonaviy raqamli marketing vositalaridan, xususan, ijtimoiy tarmoqlar (SMM) va kontekstli reklama xizmatlaridan foydalanishni boshlaganidan so'ng, mijozlar oqimi birinchi chorakning o'zidayoq 15-20 foizga oshganini qayd etishgan. Bu holat raqamli platformalar kichik biznes uchun geografik cheklovlarni bartaraf etishda asosiy vosita bo'lib xizmat qilayotganini tasdiqlaydi. Uchinchidan, tadqiqot jarayoni raqamlashtirish yo'lidagi tizimli to'siqlarni ham ochib berdi. So'rovnomaga respondentlarining 65 foizi raqamli transformatsiya yo'lidagi asosiy to'siq sifatida texnik resurslar yetishmasligidan ko'ra, kadrlar malakasi pastligi (Digital Skill Gap) muammosini birinchi o'ringa qo'yishgan. Bu natija shuni ko'rsatadiki, kichik biznesda raqamli vositalardan samarali foydalanish uchun nafaqat infratuzilmani yangilash, balki xodimlarning raqamli ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan tizimli ta'lim va amaliy treninglarga ehtiyoj o'ta yuqoridir. Umuman olganda, olingan natijalar kichik biznesning raqamli muhitga moslashishi uning rentabellik darajasini oshirish bilan birga, bozordagi umumiy raqobat muhitini sog'lomlashtirishga xizmat qilishini ko'rsatmoqda.

Xulosa

Olib borilgan ilmiy tadqiqotlar va tizimli tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli iqtisodiyot kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun shunchaki texnik vositalarni yangilash jarayoni emas, balki ularning global raqobatbardoshligini ta'minlovchi fundamental strategik drayverdir. Raqamli transformatsiya kichik korxonalariga an'anaviy bozor to'siqlarini minimal resurslar bilan yengib o'tish va iqtisodiy faoliyatda maksimal natijadorlikka erishish uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlar yaratmoqda. Tadqiqot natijalarining tahlili shuni tasdiqladiki, raqamli texnologiyalarni o'z biznes modellariga muvaffaqiyatli integratsiya qilgan tadbirkorlik subyektlari operatsion samaradorlikni o'rtacha 30 foizga oshirishga muvaffaq bo'lganlar. Ayniqsa, mehnat unumdorligining 40 foizga o'sishi raqamli vositalarning kichik biznes barqarorligini ta'minlovchi asosiy omil ekanligidan dalolat beradi. Shuningdek, raqamli platformalar orqali masofaviy bandlikning 12 foizga ortishi kichik biznesning nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy funksiyasini ham kengaytirib, yangi turdagi innovatsion ish o'rinlari yaratish salohiyatini oshirmoqda. Biroq, ijobiy tendensiyalar bilan bir qatorda, tadqiqot jarayonida sohadagi jiddiy to'siqlar ham aniqlandi. Xususan, yuqori malakali IT-kadrlar yetishmovchiligi va elektron moliya tizimlaridagi yuqori tranzaksiya xarajatlari kichik biznesning to'liq raqamli transformatsiyaga o'tishini sekinlashtirmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish va jarayonni jadallashtirish maqsadida bir qator ustuvor chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur deb hisoblanadi. Avvalambor, raqamli infratuzilmani hududiy diversifikatsiya qilish lozim. Raqamli imkoniyatlar faqat yirik shaharlar bilan cheklanib qolmay, chekka tumanlardagi tadbirkorlar uchun ham yuqori tezlikdagi internet va arzon bulutli xizmatlar ko'rinishida ochiq bo'lishi shart. Shu bilan birga, kichik biznes uchun maxsus raqamli ta'lim markazlarini tashkil etish, ularda tadbirkorlarning raqamli savodxonligini oshirish, ma'lumotlar tahlili va kiberxavfsizlik bo'yicha amaliy ko'nikmalarini shakllantirish davr talabidir. Shuningdek, fiskal rag'batlantirish mexanizmlarini joriy etish orqali biznes jarayonlarini avtomatlashtiruvchi korxonalariga soliq imtiyozlari berish va "Raqamli subsidiya" tizimini yo'lga qo'yish ijobiy natija beradi. Nihoyat, elektron to'lov tizimlarini optimallashtirish va marketpleyslardagi komissiya stavkalarini pasaytirish bo'yicha davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish kichik biznesning moliyaviy yukini sezilarli darajada kamaytiradi. Xulosa o'rnida aytish joizki, raqamli iqtisodiyot kichik biznes subyektlari uchun "teng imkoniyatlar maydoni"ni

yaratmoqda. Raqamlashtirish nafaqat korxonalar daromadini oshiradi, balki butun milliy iqtisodiyotning moslashuvchanligini va innovatsion salohiyatini yuksaltiradi. O'zbekiston sharoitida kichik biznesning raqamli transformatsiyasi barqaror iqtisodiy o'sishni va global bozorga integratsiyalashuvni ta'minlashning eng samarali va istiqbolli yo'lidir.

Xulosa

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznesning rivojlanishi shunchaki texnik yangilanish emas, balki mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlovchi strategik zaruratdir. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, raqamli transformatsiya kichik biznes subyektlariga nafaqat ichki bozorda raqobatbardosh bo'lish, balki global qiymat zanjirlariga minimal xarajatlar bilan integratsiyalashish imkonini beradi. Kichik biznes subyektlarining raqamlashtirish darajasi va ularning moliyaviy rentabelligi o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri korrelyatsiya raqamli texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy samaradorlikning asosiy drayveri ekanligini isbotladi. Operatsion xarajatlarning 25-30 foizga qisqarishi va mehnat unumdorligining 40 foizga o'sishi raqamli iqtisodiyotning "miqyos samarasi"ni kichik korxonalar uchun ham ochiq qilganidan dalolat beradi. Biroq, tadqiqot davomida aniqlangan kadrlar tanqisligi va yuqori tranzaksiya komissiyalari kabi to'siqlar tizimli yondashuvni talab qiladi. Tadqiqot xulosalariga tayanib, kichik biznesni raqamli transformatsiya qilishning quyidagi ustuvor yo'nalishlarini taklif etamiz:

1. **Raqamli infratuzilmani inklyuziv rivojlantirish:** Faqatgina yirik shaharlarda emas, balki chekka hududlarda ham yuqori tezlikdagi internet va bulutli xizmatlar markazlarini tashkil etish. Bu hududiy tengsizlikni kamaytiradi va "raqamli tadbirkorlik" qamrovini kengaytiradi.
2. **Kadrlar salohiyatini oshirish (Digital Literacy):** Tadbirkorlar uchun nafaqat IT-ko'nikmalar, balki raqamli marketing, kiberxavfsizlik va ma'lumotlar tahlili bo'yicha maqsadli davlat ta'lim dasturlarini joriy etish. Raqamli savodxonlik kichik biznesning texnologik qaramlikdan chiqishiga yordam beradi.
3. **Moliyaviy va fiskal rag'batlantirish:** Biznes jarayonlarini raqamlashtiruvchi va elektron tijoratga o'tayotgan kichik korxonalar uchun soliq imtiyozlari (masalan, dasturiy ta'minot sotib olish xarajatlarini soliq bazasidan chegirib tashlash) va past foizli "raqamli kredit" liniyalarini yaratish.
4. **Ekotizim integratsiyasi:** Milliy marketpleyslar va to'lov tizimlarining xalqaro platformalar bilan hamkorligini kuchaytirish orqali kichik biznes eksportini raqamli tartibga solishni soddalashtirish.

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot kichik biznes uchun "teng imkoniyatlar maydoni"ni yaratadi. Ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish esa davlat, biznes subyektlari va ta'lim muassasalari o'rtasidagi sinergiyaga bog'liq. Raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashishi O'zbekistonda kichik biznesning YaIMdagi ulushini oshiribgina qolmay, mamlakatning xalqaro iqtisodiy reytinglardagi mavqeini ham mustahkamlaydi. Raqamli kelajak — bu kichik biznesning global miqyosdagi harakatlantiruvchi kuchiga aylanish davridir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Tapscott, D. (1995). *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked*

Intelligence. McGraw-Hill.

2. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company.
3. OECD (2021). *The Digital Transformation of SMEs*. OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship, OECD Publishing, Paris.
4. Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum.
5. Gulyamov, S. S. (2020). *Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari*. TDTU nashriyoti.
6. Saidov, M. M. (2022). *Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni raqamlashtirish istiqbollari*. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali.
7. World Bank (2023). *World Development Report: Data for Better Lives*. Washington, DC.
8. Shodiyev, T. Sh. (2021). *Raqamli iqtisodiyot va uning O'zbekistondagi rivojlanish xususiyatlari*. Fan va texnologiyalar.
9. European Commission (2022). *SME Performance Review: Digitalisation of Small Businesses*.
10. Uzbekistan State Statistics Agency (2024). *Small Business and Entrepreneurship in Uzbekistan: Annual Statistical Report*.
11. Mckinsey & Company (2022). *Strategy for a Digital World: Small Business Resilience*.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. 05.10.2020 yildagi PF-6079-sonli Farmoni.